

ROMSICS IGNÁC

A magyar történetírás intézményrendszere és fórumai

A magyar történetírás intézményrendszerének alapjai a 19. század második felében alakultak ki. Ennek négy pillére volt: (1) a Magyar Tudományos Akadémia, amelynek Történettudományi Bizottsága 1855-től, illetve 1857-től szervezte a Magyar Történelmi Tár, a Magyar Történelmi Emlékek és 1867-től az *Értekezések a Történelmi Tudományok Köréből* című sorozatok kiadását; (2) az 1867-ben alakult Magyar Történelmi Társulat, amely a forrásfeltárás szervezésével, a szakma és az érdeklődők közötti kapcsolatok ápolásával, valamint könyv- és folyóirat-kiadással egyaránt foglalkozott; (3) az 1876-ban létrejött Magyar Országos Levéltár (MOL), amely az iratok őrzése és rendezése mellett kutatásokat is végzett; (4) s végül a budapesti, majd 1872-től a kolozsvári egyetem történeti tanszékei, amelyekből 1895-től az előbbin már hat, az utóbbin pedig öt működött. A szakma legfontosabb folyóirata a Magyar Történelmi Társulat kiadásában 1867-től megjelenő *Századok* volt, amelyhez 1868-ban csatlakozott az *Archeológiai Értesítő*, 1883-ban a *Turul*, 1888-ban a *Hadtörténeti Közlemények* és 1890-ben az *Ethnographia*. Ezek azóta is megjelennek. Mellettük 1894 és 1907 között megjelent egy gazdaságtörténeti folyóirat (*Magyar Gazdaságtörténeti Szemle*), valamint 1912 és 1922 között az egyetemese történeti orientációjú *Történeti Szemle*.

A két világháború között ez a struktúra alapvetően nem változott, de némely szempontból módosult. A debreceni és a szegedi egyetem megszerveződésével nőtt a történeti tanszékek száma. Az Akadémia, a Társulat és a MOL mint központi intézmények mellett megalkult néhány új történeti kutatásokkal foglalkozó intézet. Ezek sorát a Hadtörténelmi Levéltár és Múzeum nyitotta meg, amely 1918 őszén jött létre, s amelyen belül hadtörténet-szekből álló, néhány fős, úgynevezett Irodalmi Osztály is működött. Ezt a Bécsi Magyar Történeti Intézet megszervezése követte 1920–1921-ben, majd 1924-ben a Római Magyar Történeti Intézet nyitotta meg kapuit. 1941-ben jött létre az úgynevezett Teleki Intézet, amely három tagintézetből állt: az Államtudományi Intézetből, az Erdélyi Tudományos Intézetből és a Magyar Történettudományi Intézetből. Ezek feladata a magyarság és a vele együtt élő népek múltjának és jelenének a kutatása volt, részben már az új békekötésre is készülve.

Az új intézetek és a szaporodó egyetemi tanszékek ellenére a dualizmus korára jellemző forráskiadási tevékenység – bizonyos szempontból „láz” – mérséklődött. A *Magyar Történelmi Emlékek* és a *Magyar Történelmi Tár* több mint kétszáz – színvonalát tekintve vegyes – kötetével a *Fontes* néven ismert sorozat szakszerűen szerkesztett negyven kötete állt szemben. Ezek kiadását a bécsi intézet szervezte és felügyelte. A *Magyar Történelmi Tár* és a *Magyar Történelmi Életrajzok* kiadása abbamaradt, és ez lett a sorsa a *Történeti Szemlének* is, amelybe 1926 és 1930 között sikertelenül próbáltak új életet lehelni. Az *Értekezések* 1932-ben indult újra, és 1941-ig, amikor megszűnt, nyolc kötete jelent meg, szemben az

1918 előtti negyvenhatal. 1924-től folyamatosan megjelent viszont a *Levéltári Közlemények*, valamint 1941 és 1949 között a Teleki Intézet kiadásában a *Revue d'Histoire Comparée*, amely az első idegen nyelven készült magyar történeti folyóirat volt.

A II. világháború utáni legnagyobb változás a Magyar Tudományos Akadémia intézeti hálózatának kiépülése és ezen belül a Teleki Intézet két tagintézetének a bázisán létrejött Történettudományi Intézet megszerveződése volt. Ez néhány év alatt a magyar történetírás központi intézményévé vált. A központi vagy meghatározó jelleg sok mindenben kifejeződött. Itt készültek a nagy összefoglalások, itt szerkesztették az újraindult *Értekezések* sorozatot, intézeti értesítőként itt adták ki 1958-tól a *Történelmi Szemle* című folyóiratot, 1964-től a *Világtörténetet* és 1979-től az első magyar nyelvű népszerűsítő történeti folyóiratot, a *Históriát*. Ugyancsak itt szerkesztették 1954-től az *Acta Historica* és a *Studia Historica*, valamint 1955-től az ötévente megjelenő *Études historiques* köteteit. A *Studia Historica*-ból 1989-ig közel kétszáz kötet jelent meg különböző világnyelveken. Nem mindig, de olykor ugyancsak itt szerkesztették az 1957-től megjelenő *Agrártörténeti Szemlét*, amelyet az MTA Gazdaságtörténeti Bizottsága felügyelt. A Történettudományi Intézet jelentősége kifejeződött abban is, hogy 1989-re munkatársaink létszáma száz fölé emelkedett, s közülük több mint hatvanan kutatói státuszban dolgoztak.

Más szempontból, de fontos intézmény volt az MSZMP KB Párttörténeti Intézete is, amely 1948-ban alakult Magyar Munkásmozgalmi Intézet néven. Itt készültek a munkásmozgalom-történeti kézikönyvek és összefoglalások, itt lektorálták a lektorálandó munkákat, és 1955-től itt adták ki a hazai és a nemzetközi munkásmozgalom történetével foglalkozó *Párttörténeti Közleményeket*. Az intézetben 1989-ben százhuszonötten dolgoztak, de ebből csak huszonketten kutatói státuszban. A többiek az intézet keretében működő levéltár és könyvtár munkatársai voltak.

A Hadtörténelmi Levéltár és Múzeum megmaradt, s a hat-nyolc fős „irodalmi részlegből” létrejött a Hadtörténeti Intézet, amely az 1980-as években tizenöt fő körüli kutatói létszámmal működött. A két külföldi történetkutató intézet viszont megszűnt, illetve leépült.

Az Országos Levéltár gyűjteményi állománya és munkatársainak a száma dinamikusan bővült. Az 1870-es évek végén még csak huszonketten dolgoztak az intézményben, 1989-ben viszont már kettőszáznolvan ketten. Ezen belül elsősorban a levéltárosok, a kiszolgálók és az irányítók aránya nőtt, a kutató történészeké viszont csökkent. Ezzel arányosan az intézmény történetíráson belüli jelentősége is mérséklődött. A *Levéltári Közlemények* mellett 1951-től kiadták viszont a kifejezetten módszertani jellegű *Levéltári Szemlét*.

A Magyar Történelmi Társulat jelentősége ugyancsak csökkent. A két világháború között – gondoljunk csak a *Magyar Művelődéstörténet* öt kötetére – a szervezet még érdemi kiadói tevékenységet fejtett ki. Az új helyzetben viszont tevékenysége egyre inkább kimerült a *Századok* kiadásában, valamint a több-kevesebb rendszerességgel tartott vándorgyűlések szervezésében.

A pesti, debreceni és szegedi egyetem történeti tanszékei kiegészültek a régi tanítóképző intézetek bázisán létrejött szegedi és egri, valamint pécsi tanárképző főiskolák történeti tanszékeivel, amelyekhez utóbb a nyíregyházi főiskola is csatlakozott, a pécsi pedig az 1980-as években egyetemi szintre emelkedett. Az egyetemek és a főiskolák történeti tanszékeinek tanári kara szakmai szempontból felhígult, de egy vagy több jelentős történészegyenység szinte mindegyik intézményben akadt. A legtöbb természetesen az ELTE-n, s legkevesebb a főiskolákon.

Az elmúlt húsz év legfontosabb változásának – a politikai és a szellemi élet egészéhez hasonlóan – a történetírásban is a pluralizmus kialakulása és ennek intézményesülése tekinthető. Szervezeti szinten és a folyóirat-struktúra terén ez egyaránt világosan látszik.

Ugyanakkor fontos felfigyelnünk arra, hogy a pluralizálódás nem 1989-ben vagy 1990-ben, hanem már az 1980-as évek közepén elkezdődött.

Intézményi szinten ennek több jele volt. Az elsők egyike a Magyarságkutató Csoport létrehozása 1985-ben az Országos Széchényi Könyvtáron belül azzal a céllal, hogy kezdje meg a határokon túli magyarság 1920 utáni történetével és jelenével való szisztematikus foglalkozást, illetve annak szervezését. Erre a megelőző évtizedekben kevés figyelem esett, sőt sokáig tabutémának számított.

Ugyanez volt a helyzet a magyarországi zsidóság, különösképpen a holokauszt történetével. E hiányosság leküzdése érdekében két új kezdeményezésre került sor. 1986-ban az MTA Történettudományi Intézetén belül a Soros Alapítvány támogatásával megalakult egy olyan kutatócsoport, amely Vörös Károly vezetésével a zsidóság történetével kezdett foglalkozni. Nem sokkal ezután, 1988. január 1-jén az ELTE Asszirológiai és Hebraisztikai Tanszéke – vagyis Komoróczy Géza – mellett létrejött egy ugyancsak kis létszámú Judaisztikai Kutatócsoport.

Harmadik új fejleményként az 1956-al kapcsolatos kutatások kezdetét említhetjük. Ennek gyökerei 1981-ig nyúlnak vissza, amikor Hegedűs B. András és Kozák Gyula elkezdték gyűjteni a túlélők visszaemlékezéseit. Ebből lett a *Budapest Oral History Archivum*. Hasonló céllal szerveződött meg az OSZK kebelén belül 1987-ben a *Történeti Interjúk Tára*, amely eleinte elsősorban ugyancsak az 1956-os forradalmárokkal, illetve azok családtagjaival készített interjúkat. Ezek mindegyikét részben vagy egészben a Soros Alapítvány finanszírozta.

Negyedikként a Magyar Történelmi Társulattal szemben megszerveződött Hajnal István Kör említhető, amely hivatalosan ugyan csak 1989-ben, az egyesületi törvény megalkotása után jött létre, viszont gyökerei visszanyúlnak az 1980-as évek közepéig. Első konferenciáját 1986-ban tartotta Salgótarjánban, a másodikat 1987-ben Gyulán. A szervezőkben hármasként cél munkált: a politikacentrikusnak és ezért elavultnak tartott hazai történetírás megújítása a társadalomtörténet meggyökereztetése és új módszereinek elterjesztése révén; a generációs megszerveződés szándéka az idősebbekkel szemben; és végül a legtágabb értelemben felfogott ellenzéki szellem a liberalizálódott, de csökkenő mértékben még mindig pártirányítás alatt álló akadémiai történetírás intézményeivel szemben. A kör tevékenységéről elsősorban éves gyakorisággal megrendezett konferenciáik és az ott elhangzott előadásokat tartalmazó kötetek tanúskodnak. 2009 végéig ezekből huszonegy jelent meg.

A folyóirat-struktúra pluralizálódása ugyancsak 1989 előtt kezdődött. Az 1980-as évek közepén történészhallgatók több új történeti periodika kiadását kezdeményezték. Ezek közül kettő bizonyult tartósnak: a szegedi *Aetas* és a pesti *Sic Itur ad Astra*. Az *Aetas* – 1973–1975-ös, elhalt kezdeményezések után – 1985-ben indult, azóta folyamatosan megjelenik, és diáklapból néhány év alatt országos jelentőségű történészlappá vált. Profilját eleinte a középkor iránti érdeklődés jellemezte, amit később más korok és különösen az elméleti és módszertani kérdések iránti figyelem egészített ki. A *Sic Itur ad Astra* 1987-ben indult pesti történészhallgatók lapjaként, és 1997–1998-tól eltekintve, amikor szünetelt, lényegében ma is így jelenik meg. Harmadikként a *Belvedere Meridionale* című lapot említem, amely 1989-ben indult szegedi főiskolások kiadványaként; ma is megjelenik, s diákoknak és kutató történészeknek egyaránt fórumot biztosít.

1989 után folytatódott a pluralizálódás folyamata. A Magyarságkutató Intézet és a Külügyi Intézet összevonásával az Antall-kormány 1990-ben létrehozta a Teleki László Intézetet. Ennek feladata részben kutatás, részben tanácsadás volt a külpolitika, regionális politika és kisebbségpolitika terén. Hasonló profillal, de kifejezetten a tanácsadás, illetve a politikai döntések szakmai megalapozása céljával jött létre 1998-ban az Európai Összehasonlí-

tó Kisebbségkutatások Közalapítvány, illetve Intézet. Ezt 2001-ben az MTA Kisebbségkutató Intézetének megszervezése követte, amely a magyar kisebbségek mellett romológiával is foglalkozik. Kis túlzással tehát azt mondhatjuk, hogy az új évezred hajnalán három magyar intézet is vizsgálta a magyar kisebbségek múltját és jelenét, illetve segítette a magyar kormányok ezzel kapcsolatos politikáját. E három intézmény közül a Teleki Intézet létszáma két tucat körül ingadozott, az EÖKK két-három fővel működött, az akadémiai intézet pedig 2001-ben tizenhét fővel indult, és 2009-ben harminchárom embert alkalmazott.

Az egyedi kiadványokat és a különböző könyvsorozatokat nem számítva folyóiratból ugyancsak három jelent meg ilyen tematikával. 1990-től a *Régió*, amelyhez a Teleki Intézet adta a hátteret; 1991-től a *Pro Minoritate*, amelyet a Fidesz működtetett; s végül 1999-től a *Kisebbségkutatás*, amelyet Cholnoky Győző jegyzett, és több szervezet – köztük a Magyarok Világszövetsége – finanszírozott. A helyzet az utóbbi években annyiban változott, hogy a Teleki Intézetet 2006-ban kormánydöntéssel felszámolták, és újjászervezték az 1990-ben megszüntetett Külügyi Intézetet.

A zsidó-, illetve holokauszt-kutatás számára ilyen erős intézményi háttér nem teremtődött. A két említett kezdeményezés egyikéből sem jött létre önálló intézet. 1990-ben megalakult viszont a Magyar Auschwitz Alapítvány – Holocaust Dokumentációs Központ, amely dokumentumgyűjtéssel, kiállítások rendezésével és publikálással foglalkozott. Emellett 1994-ben megszervezték a Magyar Zsidó Levéltárat, amely az 1916-ban létesített Zsidó Múzeum Dohány utcai épületében kapott helyet. Az egyedi kiadványok mellett az intézmény 1997-ben megindította a *Magyar Zsidó Levéltári Füzetek* című sorozatát, amelyből azonban csak néhány szám jelent meg. Végül a Holokauszt Emlékközpont említhető, amely hosszas vajúdas után 2004-ben nyitotta meg kapuit a Páva utcában. Kiadványokkal igen, saját lappal viszont nem rendelkezik. Ezt a hiányt részben pótolják a MIOK (Magyar Izraeliták Országos Képviselő) már a rendszerváltás előtt is rendszeresen megjelenő évkönyvei, illetve az 1988 decemberében antológiaként indult, majd 1989-től évente kétszer, 1990-től évente négyszer megjelenő *Múlt és Jövő*.

Az 1956-tal foglalkozó kutatások gyorsabban és sikeresebben intézményesültek. Az MTA-OSZK 1956-os Kutatóhely néven 1991-ben megszerveződött intézet tizennégy fővel látott munkához. Módosult szervezeti struktúrában és névvel ez a műhely azóta is működik. 2010. január 1-jén huszonegy főállású és három részfoglalkozású munkatárs tartozott a kötelékébe. Az '56-os Intézetnek folyóirata nincs, évkönyvekkel és egyedi kiadványokkal viszont rendszeresen jelentkeznek, és olykor konferenciákat is szervez.

A fentieknél jóval nagyobb létszámmal – *de jure* hetvennégy, *de facto* hatvankettő fővel – és jóval erősebb anyagi bázissal szerveződött meg 1997-ben a Történet Hivatal, amelynek jogutód intézménye, az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára 2009-ben kilencvennyolc főnek adott munkát. Igaz viszont, hogy ezek többsége levéltáros, s a kutatók száma nem több egy tucatnyinál. Az intézet évkönyvekkel és egyedi kiadványokkal vesz részt a tudományos életben.

A régi intézmények közül a Történettudományi Intézet lényegében változatlan szervezeti keretek között működik tovább. Létszáma 1989 és 2009 között száztizenkét főről mindössze száz főre csökkent. Utóbbiak közül hetven számított tudományos kutatónak. Tevékenységi köre viszont jelentősen összeszűkült. A régi kiadványok közül az *Acta Historica*, a *Studia Historica* és az *Études historiques* egyaránt megszűnt. Ez azt jelenti, hogy a magyar történetírás elveszítette hazai finanszírozású és előállítású, de a világ nagy könyvtárai által előfizetett idegen nyelvű fórumait. Megszűnt az *Értekezések* sorozat is, míg a *Történelmi Szemle* és a *Világtörténet* kisebb terjedelemben és némi akadozással, de továbbra is megjelenik. Legsúlyosabb helyzetben mindkét lap 1989 és 1995 között volt, azóta szilár-

dabb anyagi bázissal rendelkeznek. Zavartalanul megjelent és megjelenik viszont a *História*. Az új kezdeményezések közül feltétlenül megemlítendő a *Társadalom- és Művelődéstudományok*, amelynek 1987 óta, amikor Glatz Ferenc megindította, negyvenkettő kötete jelent meg.

Érdemben nem változott a Hadtörténeti Intézet és Múzeum szervezete sem. A munkatársak létszáma 1989 és 2001 között száznegyvennégyről százra csökkent, majd 2010-re százhuszonkilencre emelkedett. A kutatók száma viszont alig változott: a korábbi mintegy tizenöt főről tizenkettő-tizenhárom főre csökkent.

A rendszerváltás jellegéből természetszerűleg adódott, hogy a Párttörténeti Intézet jóval nagyobb átalakuláson ment keresztül. A levéltári anyagok jó része a MOL kezelésébe került, s az Intézet 1990-ben Politikátörténeti Intézetté alakult át. A *Párttörténet Közlemények* már ezt megelőzően nevet változtatott. A folyóirat 1989-től *Múltunk* néven folytatódik. Bár a lap profilja megváltozott, s 1990-ben a világ proletárjait egyesülésre felszólító mondat is lekerült a címlapról, az évfolyamok sorszámozása folyamatos. Az intézet létszáma az 1989-es százhuszonöt főről 2010-re harmincöt főre csökkent, amelyből tizenketten voltak kutatói státuszban. A Politikátörténeti Intézethez szorosan kötődik a Napvilág Kiadó, amely történeti tárgyú munkákat is megjelentet.

A fentiekén túl az utóbbi években még két egyetemeken kívüli történeti intézet jött létre. 1999-ben a XX. Század Intézet és 2003-ban a Habsburg Történeti Intézet. Eltérően a korábbiaktól ezek egyike sem hagyományos értelemben vett kutatóintézet, hanem olyan néhány fős apparátussal működő keretintézmény, amely a költségvetésből rendelkezésére bocsátott összegekből ösztöndíjakat adományoz, kutatásokat támogat, konferenciákat szervez és könyveket ad ki. Az utóbbiakon belül különösen fontosnak tartható a Habsburg Intézet angol nyelvű könyvsorozata, amelynek 2009-ben jelent meg a tizedik kötete.

A Magyar Történelmi Társulat továbbra is kiadja a *Századokat*, s nagyjából a rendszerváltás előtt kialakult keretek között folytatja munkáját. Kosáry Domokos elnökkel együttműködve 1999 után, amikor főtitkárrá választottak, törekedtünk a társulat tevékenységének fellendítésére. Szegeden, Székesfehérvárott, Pécsen, Debrecenben és Gyöngyösön megrendezett konferenciáinkkal és havi rendszerességgel jelentkező akadémiai vitaestjeinkkel ez sikerült is egy ideig, ám 2003-ra a kezdeti lendület lefékeződött; a rendezvényeink iránti érdeklődés jól érzékelhetően csökkent. 2007-ben, amikor megváltam ettől a poszttól, a szervezet ennek ellenére több mint ezerötyszáz fős fizető tagsággal rendelkezett, s amennyire tudom, ez még ma is megvan.

A történeti tanszékek száma az egyetemek és a főiskolák számának növekedésével párhuzamosan tovább nőtt; az itt oktató tanárok munkájának színvonala viszont több jel szerint csökkent. Kisebb-nagyobb mértékben szinte minden intézményben oktatnak jelentős tanáregyenlegek és formátumos kutatók, ám a többséget mindenhol a középszer és a kontraszelektív selejt alkotja. Ez nyilvánvalóan régen is így volt, s ma is így van a világ legtöbb egyetemén, csupán az arányok mások. A Marczali Henrikek, Szekfű Gyulák, Szabó Istvánok és Ránki Györgyök mintha kevesebben lennének, a Kerékgyártó Árpádok, Csuday Jenők, Andics Erzsébetek és Kis Aladárok pedig többen.

Szervezeti, intézményes szinten három pozitív fejlemény volt érzékelhető az egyetemi szférában. Az egyik az 1994-ben létrejött CEU, amelyik éppen úgy működik, mint a Lajtán túli világ egyetemei. A könyvtára is olyan, a képzési rendszere is és az atmoszférája is. Ez azonban, és lehet, hogy ez a magyarázat, nem magyar egyetem, csak éppen Budapesten működik. Kisebb jelentőségű, de ugyancsak fontos az ELTE Történeti Intézetén belül létrejött *Atelier*, amely Granasztói György, Benda Gyula és mások közreműködésével az elmúlt években nagyon sok diákot ismertetett meg a modern francia történetírás eredményeivel,

módszereivel, és ugyanakkor több olyan fontos kötet kiadását szervezte és finanszírozta, amelyek révén a csak magyarul olvasó diákok is közelebb kerülhetnek ezekhez az iskolákhoz, illetve azok gondolataihoz, szempontjaihoz. A *Napvilág* és különösen az *Osiris Kiadó* több történeti sorozata mellett ezek a magyar *L'Harmattan* kiadásában megjelent fordítások is érdemben elősegítik a magyar történetírás megújulását. A harmadik példásnak tartható egyetemi szerveződés a szegedi *Középkorász Műhely*, amelyet Kristó Gyula, Makk Ferenc és több más társuk hozott létre 1992-ben. A műhely 1993-ban beindította a medievisztika szakképzést, 1994-ben a doktori képzést, s eközben jelentős publikációs tevékenységet is kifejtett. Sorozataik közül említhető a *Szegedi Középkor-történeti Könyvtár*, az *Anjou-kori oklevéltár* és több más egyedi kiadvány.

A folyóirat-struktúrában ugyancsak további változások következtek be 1989 után. A *Hisztória* mellett 1989-től rendszeresen, egyre nagyobb terjedelemben és egyre igényesebb külsővel jelenik meg egy másik ismeretterjesztő folyóirat: a *Rubicon*. Példányszáma igen jelentős, számonként tíz-tizenöt, sőt nem ritkán húszezer fölötti, s ezért alig túlértékelhető kapocs a szakma és a szakma eredményei, vitái iránt érdeklődők között. 2000-től jelenik meg a *Korall*, amely a Hajnal István Kör és az *Atelier* szellemiségét, pontosabban az 1970-es évektől kialakult „új történetírás” újításait próbálja képviselni. Az elmúlt tíz évben harmincnégy száma jelent meg, nagyon sok érdekes és színvonalas írással, de, gondolom, néhány 100-nál nem nagyobb példányszámban. (Ez nem rendkívüli: 1929 és 1933 között az *Annales* példányszámát is le kellett csökkenteni 1300-ról 800-ra, és az előfizetők száma 1935 körül nem érte el a háromszázat.)

Az új történeti folyóiratok közül feltétlenül megemlítendő még a *Klió* és a *FONS*. Az előbbi, amely 1992 óta jelenik meg, külföldi cikkeket és ismertetéseket közöl magyar fordításban. Előbb Nyíregyházán szerkesztették, újabban Debrecenben adják ki. Reprezentatív jellegűnek s ezáltal referenciaértékűnek sajnos nem igen nevezhető. Az Országos Levéltárhoz kötődő *FONS*, amely a segédtudományok fóruma, és emellett forrásokat közöl, 1994 óta jelenik meg. A Tatabányán kiadott *Limes* 1988-ban indult természettudományos antológiaként. Az 1990-es évek közepétől szerkesztői egyre gyakrabban vállalkoznak tematikus történelmi számok összeállítására. Ezeknek köszönhetően az átlagos megyei folyóiratoknál a lap nagyobb figyelmet váltott ki, de országos jelentőségűnek talán még nem nevezhető. Lényegében ugyanez mondható el az 1937-től megjelenő, tehát nagyobb hagyománnyal rendelkező *Soproni Szemlé*ről.

2009 elejétől jelenik meg a *Nagy Magyarország* és a *Trianoni Szemle*, amelyeknek eddig hat, illetve öt számát vehették kézbe az érdeklődők. Mindkét orgánus az ismeretterjesztő lapokra jellemző képi megjelenést és oldott formát párosítja nacionalista és jobboldali radikális ideológiával, illetve identitáspolitikai célokkal. Végül a *BUKSZ* nevét említem, amely 1989-ben indult azzal a céllal, hogy a *New York Review of Books* mintájára a társadalomtudományok s ezen belül a történetírás termékeit szemlélje.

Az említetteken kívül természetesen se szeri, se száma azoknak a folyóiratoknak, amelyekben történeti tárgyú tanulmányok, esszék és cikkek is megjelennek. Ilyen a *Beszélő*, a *Kommentár*, a *Magyar Szemle*, a *Magyar Tudomány*, a *Valóság*, a *Világosság* és még jó néhány.

A diagnózis felállítása után néhány vitára alkalmat adó kérdés felvetésével szeretném folytatni és egyben befejezni előadásomat. Ezek döntően a mára kialakult intézményi és folyóirat-struktúra mennyiségi mutatóira vonatkoznak.

Kell-e nekünk és jó-e nekünk, hogy több mint hetven egyetemünk és főiskolánk van, s hogy ezek közül legalább kéttucatban történelemoktatás is folyik? Másokkal együtt én is úgy gondolom, hogy nem feltétlenül. Ehhez sem színvonalas tanári gárdánk, sem elfogad-

ható könyvtáraink nincsenek. És mostantól – részben a korosztály létszámának csökkenése, részben a korábban fel nem vettek sikeres diplomaszerezési inváziójának a befejeződése miatt – diákjaink sem lesznek kellő számban és értelmi színvonalon. Ezért az egész felsőoktatás s ezen belül a történelemoktatás struktúrája és tartalma is újragondolásra vár. Ha továbbra is a korosztály fele vesz részt a felsőoktatásban, ami világtendencia, akkor a kézenfekvő feladatok nézetem szerint a következők lehetnének: a BA szint *basic* szintű társadalomtudományosítása erős nyelvi képzéssel, az MA szint szakszerűvé tétele s az 1993-ban, tehát Bolognától függetlenül bevezetett PhD szint komolyabban vétele tutoriális jellegű képzési formákra alapítva. Mindebben természetesen semmi újdonság nincs. Ott, ahol a felsőoktatás irányítói és működtetői számára fontos a hatékonyság és a színvonal, ezt eddig is így csinálták. Az angolszász egyetemeken évtizedek óta, másutt azóta, hogy bevezették ezt a rendszert. És persze el kellene döntenie azt is, hogy egy ekkora országban, mint a miénk, az egyes szinteket hány helyen érdemes, lehetséges és kifizetődő fenntartani.

És a felsőoktatástól lényegében független intézetekből vajon tényleg szükség van ennyire? Mondjuk, három kisebbségkutató intézetre, amelyekből ma már csak kettő van, és több 20. századi magyar történelemmel foglalkozóra? Ezek egy része köztudottan politikai irányzathoz, illetve ideológiához kötődve jött létre, s részben ma is aszerint működik. E logika szerint azonban még legalább két ilyen intézetet sürgősen létre kellene hozni: egy olyat, amely a többinél jobbik, és egy olyat, amely a többihez képest más.

Történeti folyóiratainkkal ugyanez a helyzet. Bár sokan műveljük a szakmát, annyian nem vagyunk, hogy két – sőt most már talán négy – ismeretterjesztő folyóiratot, több mint tucatnyi szakfolyóiratot és több mint félszáz egyetemi-főiskolai aktát, intézeti és múzeumi évkönyvet színvonalas írásokkal megtöltsünk. Így aztán megtöltjük őket közepesekkel, rosszakkal és érdektelennel, illetve ismétlésekkel. Évekig ültem a Nemzeti Kulturális Alap könyv- és folyóirat bizottságában, és évek óta látom az akadémiai könyv- és folyóirat-támogatások folyósítását is, úgyhogy van fogalmam arról, hogy ez mibe kerül az adófizetőknek, és hogy a folyóiratok – minőségüktől függetlenül – hogyan és milyen eszközökkel küzdenek a túlélésért. Ennél nagyobb bajnak csak az tűnik, hogy egyetlen olyan sincs közöttük, amely reprezentatívnak lenne tekinthető, és betöltené azt az orientációs szerepet, amelyet a *Historische Zeitschrift*, a *Revue historique* vagy az *American Historical Review*, amelyek kétharmada számról-számról ismertetés és információ. Erre leginkább nyilvánvalóan a *Századok* lenne hivatott, amely 1945-ig nagyjából ilyen is volt, az utóbbi években azonban ezt a jellegét teljes mértékben elvesztette. Egyrészt alig közöl ismertetést, másrészt, amit közöl, az nem a magyar történetírás eredményeiről, hanem valami egész másról szól. Készülve erre az előadásra átnéztem a *Századok* utolsó húsz évfolyamát abból a szempontból, hogy kit és milyen mértékben recenzáltak. Az eredmény – több szerzős kiadvány illetve tanulmány esetén arányosan megosztva a pontokat – a következő: első és második helyezett holtversenyben Kristó Gyula és Tilkovszky Lóránt 8 ponttal – 1 pont egy önálló ismertetésnek felel meg –; harmadik helyezett Krausz Tamás 7,5 ponttal; negyedik helyezett Herman Róbert 7 ponttal; ötödik és hatodik helyezett holtversenyben Makk Ferenc és Tóth István György 6,83 ponttal. (Kövér Györgynek és Gyurgyák Jánosnak, hogy jelenlétüket említsek, ebbe a mintába nem sikerült bekerülniük, Gyáni Gábornak viszont 1 egész, Ormos Máriaéknak pedig 0,9 ponttal igen.)

Ez az eredmény annyira meglepett, hogy néhány másik orgánomot is átnéztem. A *BUKSZ*-nál, amely elvileg szintén törekedhetne reprezentativitásra, a következő eredmény jött ki: első Engel Pál 5,25 ponttal, második, Komoróczy Géza 4,42 ponttal, harmadik Szűcs Jenő 4,22 ponttal, negyedik Litván György 3,75 ponttal és ötödik Szakály Ferenc 3,59 ponttal. (Gyáni Gábor itt viszonylag jó, 2,75 pontos eredményt ért el, ami a 7. helynek felel

meg. Gyurgyák János viszont csak 0,58-at, Kövér és Ormos pedig 0-t. A *Századok* listavezetői közül Tilkovszky és Krausz ugyancsak nem érte el a *BUKSZ* ingerküszöbét, míg Kristó Gyula 0,45 százados eredménnyel a „futottak még” kategóriába került.)

Az *Aetas* rangsora sem érdektelen. Itt ismét Kristó Gyula áll az élen 6,2 ponttal, öt követi Miskolczi Ambrus 3,7 ponttal, majd a harmadik helyen Für Lajos 3,17 ponttal, és a negyedik-ötödik helyen holtversenyben Font Márta és Tóth Ferenc 3-3 ponttal. Itt Ormos, Gyáni és Gyurgyák egyaránt említődik legalább egyszer, Kövér György súlyozott eredménye pedig 1,17 pont.

Végül nézzük a 20. századra szakosodott *Múltunkat*. Itt Krausz Tamás vezeti a rangsort 6,83 ponttal, a második helyen öt követi Gergely Jenő 5,32 ponttal, a harmadik és negyedik helyen holtversenyben Ripp Zoltán és e sorok szerzője 5-5 ponttal, és végül az ötödik helyen Feitl István 4,46 ponttal.

Mit tükröznek ezek a rangsorok? Úgy gondolom, lényegében két dolgot. Egyrészt az egyes lapok szerkesztőinek eltérő személyi relációit, másrészt az egyes szerzők öndokumentációs potenciálját és akaratát. Mindezek tükrében nemcsak a folyóiratok és az egyéb, senki által sem olvasott kiadványok számának csökkentését lehetne megfontolás tárgyává tenni, hanem egy olyan központi orgánus létrehozását is, mint amilyenek az említett külföldi lapok, és amilyen a *Századok* is volt közel egy évszázadon át.

Szakmánk fontos feladatának gondolom az egyre szaporodó és láthatóan egyre befolyásosabb propagandakiadványok tudománytalanságainak és néhány tévécsatorna történeti mezbe öltöztetett indoktrinációs propagandájának a következetes cáfolatát, illetve ellensúlyozását is. Erre persze a szakfolyóiratok csak korlátozott mértékben alkalmasak. Ez az ismeretterjesztő folyóiratok és még inkább a tévécsatornák, esetleg egy magyar *history channel* feladata lehetne. Arra, hogy ezt hogyan kellene csinálni, ugyancsak a francia történészek és tévécsatornák szolgáltatnak példát, az 1970-es évektől kezdve lényegében napjainkig. A csatorna létrejöttét két tényező akadályozza: sok pénzbe kerül, és nem jár közvetlen politikai haszonnal.

Szintén hasznos lenne egy magyar történészek által előállított angol nyelvű történész szakfolyóirat is. Ennek hiányát sem a Habsburg Intézet, sem a Király Béla-féle *Atlantic Research and Publication Ltd.* által biztosított angol nyelvű publikációs lehetőségek, sem a magyar történészek örvendetesen szaporodó külföldi kapcsolatai nem pótolják. Egy-két évvel ezelőtt egy ilyen terv felmerült, ám az ismert gazdasági körülmények miatt gyorsan hamvába holt.